

(faint text)

(faint text)

(faint text)

osvrti

(faint text)

(faint text)

(faint text)

POČECI SOCIJALISTIČKE ŠTAMPE NA BALKANU (Osvrt na međunarodni naučni skup, održan 20. i 21. XII 1971. u Beogradu)

U organizaciji Jugoslovenskog instituta za novinarstvo i Instituta za istoriju radničkog pokreta Srbije koncem 1971. godine održan je u Beogradu međunarodni naučni skup pod nazivom »Počeci socijalističke štampe na Balkanu«. Neposredan povod za održavanje ovog naučnog skupa bila je stogodišnjica pojave *Radenika*, prvog socijalističkog lista na Balkanu, koji se, pod uredništvom Svetozara Markovića, pojavio u Beogradu koncem aprila 1871. godine. Jubilarnu godinu *Radenika* obilježio je i Istorijski arhiv Srbije prigodnom izložbom o ovom socijalističkom listu.

I pored toga što je u prošloj godini bilo mnogo naučnih skupova, učešće naučnih radnika i novinara iz svih naših republika i istoričara iz SSSR-a, Demokratske Republike Njemačke, Rumunije i Bugarske govori nam da je problematika koja je vezana za početke socijalističke štampe i socijalističke misli u balkanskim zemljama pobudila živo interesovanje.

U toku dva dana rada pročitano je ukupno 36 referata u kojima je obuhvaćen period od početka 70-ih godina 19. vijeka do konca prvog svjetskog rata. To je i razumljivo ako uzmemo u obzir da se, na primjer, *Glas slobode*, prvi socijalistički list u Bosni i Hercegovini, pojavio skoro četrdeset godina poslije *Radenika*. Slična je situacija i sa socijalističkom štampom u Dalmaciji i Makedoniji. Specifičnost društveno-političkih i ekonomskih prilika u pojedinim balkanskim zemljama uslovlila je ne samo ovu vremensku razliku u pojavi socijalističke štampe već i različitost problematike i način na koji je ona u njoj tretirana.

Jedna od osnovnih karakteristika naučnog skupa sastoji se u tome što se nije ograničio samo na naslovljenu temu već su na njemu tretirana i pitanja od opšteg značaja za radnički pokret u cjelini. S obzirom na veoma usku povezanost socijalističke štampe i radničkog pokreta, a navedenoj problematici se i nije moglo odvojeno raspravljati. To se naročito odnosi na krupne događaje u svijetu i u međunarodnom radničkom pokretu (Pariska komuna, djelatnost Druge internacionale, prvi svjetski rat, oktobarska revolucija itd.) koji su imali presudan uticaj na razvoj socijalističke misli i radničkog pokreta balkanskih zemalja.

Prezentirane radove u kojima je obuhvaćen relativno velik i događajima bogat vremenski period možemo svrstati u nekoliko grupa. U prvu grupu spadaju oni radovi koji obrađuju najraniji period pojave socijalističke misli i socijalističke štampe. To su: V. G. Karasev (SSSR), »Saradnja prvih srpskih socijalista u ruskoj demokratskoj štampi 60-tih godina 19. vijeka«; Miroslava Despot, »Odjek Pariške komune u suvremenoj štampi Hrvatske«; Dragić Kačarević, »Programi *Radenika*, *Vragolana*, *Jednakosti* i *Javnosti* najranijih srpskih socijalističkih listova«; Vera Pilić, »Značaj prvih napisa socijalističke sadržine objavljenih u novosadskoj *Zastavi*«; »Živomir Spasić, *Javnost* glasilo Svetozara Markovića u Kragujevcu; Ivan Kovačević, »Socijalistički list *Narodna volja* u Smederevu (1875—1876); Rosa Stančić, »Značaj *Borbe* u širenju naprednih ideja u Srbiji«; Katarina Trifunović, »Ekonomске koncepcije *Radenika*«; Mihailo Bjelica, »Finansiranje *Radenika*«; D. F. Popliko (SSSR), »Radničko pitanje u publicistici Vase Pelagića«.

Među navedenim posebnu pažnju privlače radovi sovjetskog istoričara Karaseva, Miroslave Despot, Dragića Kačarevića i Vere Pilić. Referati Karaseva i Miroslave Despot ukazuju na dva različita pravca iz kojih su dopirale prve socijalističke ideje na balkansko poluostrvo.

Sovjetski historičar je na osnovu najnovijih arhivskih istraživanja došao do interesantnih podataka o djelovanju Živojina Žujovića i Svetozara Markovića u Rusiji 60-tih godina 19. vijeka, posebno o njihovoj saradnji u ruskoj demokratskoj štampi toga vremena. Po njegovom mišljenju, u formiranju političkih pogleda Živojina Žujovića odlučujućim značaj imala je njegova saradnja u vodećem organu ruske revolucionarne demokratske *Savremeniku* (1863—1865) u kojem je objavio svoje članke *Slavenstvi jug i Srpsko selo*. Djelatnost Živojina Žujovića u Rusiji u prvoj polovini 60-ih godina 19. vijeka i njegove veze s ruskim demokratima poslužila je kao baza na kojoj se koncem 60-ih godina razvila djelatnost Svetozara Markovića u Petrovgradu. Zajedno sa pokojnim jugoslovenskim profesorom Radoslavom Perovićem, Karasev je utvrdio da je Svetozar Marković za vrijeme svoga boravka u Rusiji publikovao dva veća anonimna članka: *Partije u Srbiji (Otečestvenije zapiski, novembar 1867. knjiga druga)* i *Korespondencija iz Beograda* (demokratske novine *Nedelja*, br. 52, 1868). Autor smatra da je članak Partije u Srbiji prvi štampani rad Svetozara Markovića. Na kraju svoga saopštenja Karasev zaključuje da su Živojin Žujović i Svetozar Marković štampu smatrali značajnim sredstvom u propagandi novih društvenih ideja i da je za razumijevanje i ocjenu pojave prvog socijalističkog lista na Balkanu — *Radenika* neophodno uzeti u obzir njihovu saradnju u ruskoj demokratskoj štampi.

Nasuprot ovom, referat Miroslave Despot na nekoliko primjera iz pisanja građanske službene (*Narodne novine, Sloga*) i opozicione štampe (*Zatočnik, Branik*) govori o prodiranju prvih socijalističkih ideja sa zapada u Hrvatsku.

Za svoja razmatranja Vera Pilić je odabrala rani period izlaženja novosadske *Zastave* tj. od 1866. do 1880. godine, kada je u njoj saradivao čitav niz naprednih književnika i političara. U vrijeme Pariske komune *Zastava* dosta prostora ustupa vijestima iz Pariza. Njen urednik Svetozar Miletić napisao je dva članka o Komuni, a do kraja zbivanja list je prestano i sa simpatijama pisao o komunarima. Vera Pilić je posebno istakla značaj saradnje Svetozara Markovića u *Zastavi* 1872. i 1873. godine.

Istaknuti poznavalac vremena i ideja Svetozara Markovića Dragić Kačarević podnio je na skupu referat o programima najranijih srpskih socijalističkih listova, u kojem je posebno zapažen dio njegovih razmatranja o programu *Radenika*. Pojavu uglednog broja *Radenika*, 29. aprila 1871, koji je donio program Markovićeve grupe, zabilježila je liberalna i napredna štampa ondašnje Srbije i izvan nje. Osvrnuvši se najprije na pisanje savremene štampe i na neka kontraverzna mišljenja (Jovan Skerlić) o ovom programu, autor je u svom radu istakao njegove bitne karakteristike, osnovne ideje i idejno porijeklo. Pošto je ukazao na socijalistički karakter programa *Radenika*, Dragić Kačarević zaključuje da u istoriji teorijsko-programske misli srpskog socijalističkog pokreta, do njegovog socijaldemokratskog perioda, stvaralački rad Svetozara Markovića dolazi na prvo mjesto.

Usljed ograničenosti prostora, iz prve grupe radova osvrnuli smo se samo na one koji, po našem mišljenju, privlače najveću pažnju. To, međutim, ne umanjuje doprinos i drugih priloga koji su podneseni na ovom naučnom skupu.

U drugu grupu uvrstili smo one radove koji nas upoznavaju sa značajnijim socijalističkim listovima u pojedinim našim zemljama. To su: Šandor Mesaroš, »Socijalistička štampa u Vojvodini između 1890—1918. godine«; Dinko Foretić, »Socijalistička štampa u Dalmaciji, Istri i Rijeci do Kongresa ujedinjenja 1919; Manol Pandevski, »Socijalistička i radnička periodična štampa u Makedoniji u periodu mladoturske uprave (1908—1912)«; Mladen Vukomanović, »Socijalistička štampa u Srbiji 1900. i 1901. godine«; Ibrahim Karabegović i Ilija Hadžibegović, »Uloga *Glasa slobode* u širenju socijalističkih ideja u Bosni i Hercegovini od 1900—1919. godine«; Orde Ivanoski, *Revolucija i Politička sloboda* — prvi Makedonski socijalistički glasila, *Radotnički vesnik* — organ Solunske socijalističke federacije; Jasna Fišer, *Ljudski glas* 1882—1885«; Franc Rozman, »*Naši zapiski* 1902—1914«; Fran Vatovec, »Kako je cenzura zatirala pojav prvih socijalističkih časovnikova na slovenskem«; Vlado Oštrić, »Prilozi pitanjima početaka radničke i socijalističke štampe u sjevernoj Hrvatskoj (1869—1889)«; Branka R. Pribić, »Kulturno prosvetna politika glavnih socijaldemokratskih glasila u Hrvatskoj u periodu od 1892—1907. godine«; Ivan Kovačević, »Saradnja hrvatskih tipografa sa mađarskom tipografskom štampom (1869—1878)«; Miroslav Nikolić »Niška *Budućnost*«; Ljubica Simaković — Jakovljević i R. Aničić, »Štampa Podrinja u širenju socijalno naprednih ideja«; Dejan Aleksić, »Vasil Glavinov prvi propagator socijalizma i osnivač prvih radničkih organizacija u Makedoniji«.

Sa izuzetkom nekih najranijih listova i časopisa u kojima su se prožimale socijalističke ideje sa idejama lijevog radikalnog krila u građanskom društvu, socijalistička radnička štampa u svim jugoslovenskim zemljama micala je i razvijala se nezavisno od građanske štampe. Iako je bila na udaru raznih političkih zakona i stroge cenzure, kontinuitet u razvitku socijalističke štampe u našim zemljama nije prekidani. Tako su, na primjer, srbijanski socijalisti pokretanjem lista *Budućnost*, u Nišu 1915. godine, čak i u ratnim uslovima nastavili tradiciju i pravac ranijih Radničkih novina. Iz spiska navedenih radova vidi se da su, izuzev Crne Gore, u kojoj u to vrijeme i nije bilo domaćeg socijalističkog lista, obrađeni najznačajniji socijalistički listovi i časopisi iz Slovenije, Hrvatske, Srbije, Makedonije, Bosne i Hercegovine, Dalmacije i Vojvodine. Međutim, i pored činjenice da je glavni cilj ovog naučnog skupa bio razmatranje početaka socijalističke štampe na Balkanu, propuštena je prilika da se nešto više kaže o nekim, i to najznačajnijim, socijalističkim listovima (npr. beogradske *Radničke novine* i zagrebačka *Sloboda*).

Socijalistička štampa u Sloveniji predstavljena je na naučnom skupu prilozima Jasne Fišer, Frana Vatoveca i Franca Rozmana. Njihovi radovi nam pokazuju da se i prije, a naročito poslije formiranja Jugoslovenske socijaldemokratske stranke (1896) u Sloveniji poklanjala velika pažnja pisanoj propagandi. Začetnik slovenačke socijalističke publicistike bio je Franc Železnikar (1843—1903), učesnik Pariske komune koji je u borbi za njen opstanak ranjen na barikadama. Fran Vatovec nas nadalje ukratko upoznaje sa desetak socijalističkih listova i časopisa koji su do prvog svjetskog rata izlazili u Sloveniji, Trstu i Slovenačkom primorju. Posebno je zapažen rad Franca Rozmana o prvoj slovenačkoj socijalističkoj reviji *Naši zapiski*, koja je izlazila u vremenu od 1902. do 1914. godine. Po zamisli osnivača i glavnih saradnika (Albina Prepeluha, Antona Dermote, Karela Linharta, Dragutina Lončara i drugih) *Naši zapiski* su, za razliku od organa stranke ili sindikalnog glasila, prije svega imali zadatak da objavljuju teoretske članke domaćih i poznatijih teoretičara iz međunarodnog radničkog pokreta. Za radnički pokret u Bosni i Hercegovini zanimljiv je podatak da je u ovoj socijalističkoj reviji objavljen članak Sretena Jakšića pod naslovom *Klasna borba i agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini*. U prilogu Jasne Fišer data je analiza lista *Ljudski glas*, koji je u okviru djelovanja Železnikarove zanatlijsko-demokratske grupe odigrao značajnu ulogu. Ovaj list je izlazio od 1. maja 1882. do konca 1885. godine, ali ga, po autorovom mišljenju, ne možemo smatrati prvim slovenačkim socijalističkim listom.

Na suprotnom dijelu naše zemlje — u Makedoniji socijalistička štampa je uticala i razvijala se u sasvim drugačijim uslovima. Specifične prilike i činjenica da se Makedonija nalazila pod tuđinskom vlašću određivali su i programe prvih makedonskih socijalističkih listova. U razvoju socijalističke misli, propagiranju socijalističkih ideja i stvaranju prvih radničkih organizacija u Makedoniji posebno mjesto je imao Vasil Glavinov, koji je, kako je istaknuto u radu Dejana Aleksića, i osnivač i urednik prvih makedonskih socijalističkih listova *Revolucija* i *Politička sloboda*. Oba lista su, kao organi Makedonske socijalističke radničke grupe u Bugarskoj, izlazila u Sofiji. Iz podataka koje nam pruža rad Orde Ivanoskog vidi se da je *Revolucija* izlazila od 28. juna 1895. do konca avgusta iste godine. Do sada je poznato da je objavljeno deset brojeva ovog lista. *Politička sloboda* je izlazila u vremenu od 29. novembra 1898. do konca iste godine. Ukupno je izašlo dvanaest brojeva ovog lista. Autor zaključuje da su ova dva lista, nizom teoretskih članaka u kojima su razmatrani mnogobrojni problemi socijalističke i nacionalne revolucije u Makedoniji, dala dragocjen doprinos u obogaćivanju ne samo makedonske revolucionarne misli u 19. vijeku nego i marksističke teorije uopšte.

Uz već pomnute radove Dejana Aleksića i Orde Ivanoskog potrebno je istaći i rad Manola Pandevskog, koji nam pruža mogućnost da naše znanje o socijalističkoj štampi u Makedoniji upotpunimo, posebno u periodu od 1908. do 1912. godine.

Zajednički rad Ilijasa Hadžibegovića i Ibrahima Karabegovića o ulozi *Glasa slobode* u širenju socijalističkih ideja u Bosni i Hercegovini razlikuje se od ostalih radova po tome što u prilogu donosi bibliografiju od oko dvije stotine odabranih članaka iz kojih se vidi kakve su bile teoretske preokupacije bosanskohercegovačke socijaldemokracije u periodu od 1909. do 1919. godine. Osim rada Miroslave Despot o socijalističkoj i radničkoj štampi u Hrvatskoj, podneseni su i referati Vlade Oštrića, Dinka Foretića, Branke R. Prčić i Ivana Kovačevića. Vlado Oštrić je obuhvatio period pojave i djelovanja radničkih strukovnih listova, uglavnom zagrebačkih grafičara u vremenu od 1869. do 1889. godine. Na rad Vlade Oštrića nadovezuje se kraće saopšte-

nje Ivana Kovačevića u kojem se iznose oblici saradnje hrvatskih grafičara sa štampom mađarskih grafičara u vrijeme od 1869. do 1878. godine. Socijalistička štampa u Dalmaciji, Istri i Rijeci predmet je raspravljanja priloga Dinka Foretića. Počevši od listova koji su kao preteče socijalističke štampe izlazili 80-godina 19. vijeka u Rijeci, Dubrovniku, Zadru i Rovinju, autor je iznio osnovne podatke o socijalističkoj štampi u Dalmaciji i Istri u periodu od 1903. do konca prvog svjetskog rata.

Branka R. Pribić je jedini učesnik naučnog skupa, koja je na osnovu analize socijalističkih glasila: *Slobode*, *Slobodne riječi* i *Razredne borbe*, u periodu od 1892. do 1907. godine, ukazala na kulturno-prosvjetnu ulogu socijalističke štampe u Hrvatskoj.

O socijalističkoj štampi u užoj Srbiji, koja je izlazila 90-tih godina prošlog i na prelazu u 20. vijek, referisali su Mladen Vukomanović, Ljubica Simaković — Jakovljević R. Aničić. Analizom napisa, prvi autor je istakao značaj socijalističkih listova *Napred*, *Radnički list* i *Stari radnički list* (sva tri lista su izlazila u periodu od novembra 1900. do polovine avgusta 1901. godine) u pripremi radničke klase za formiranje Srpske socijaldemokratske partije. U drugom referatu autori su ukazali na brojnost naprednih listova u Podrinju i njihov značaj u širenju naprednih ideja. Iz referata se vidi da je u Šapcu od 1883. do 1912. godine izlazilo oko 20 naprednih listova.

U radu Šandora Mesaroša dat je pregled socijalističkih listova koji su se rasturali ili izlazili u Vojvodini u tzv. socijaldemokratskom periodu od 1890. do 1919. godine. Osim velikog uticaja mađarske socijaldemokratije i njene štampe, autor je posebno ukazao na širenje socijalističkih ideja i listova koji su bili namijenjeni poljoprivrednim radnicima i bezemljašima Srbima.

Pitanje odnosa između balkanskih naroda predstavlja jedan od problema kome je socijalistička štampa Srbije, od pojave prvih socijalističkih listova, posvećivala značajnu pažnju. Referati Branka Đukića, »Socijalistička štampa Srbije i odnosi među balkanskim narodima«; Klimenta Džambazovskog, »Srpska socijalistička štampa o makedonskom nacionalnom pitanju posljednjih decenija 19. veka«, i Novice Rakočevića, »*Radničke novine* i Crna Gora 1903—1914. godine« isključivo su posvećeni ovom pitanju.

Počevši od sporadičnih napisa u najranijoj socijalističkoj i građanskoj štampi Srbije (*Radenik*, *Zastava*), Branko Đukić se posebno osvrnuo na pisanje *Radničkih novina* i časopisa *Borba* o makedonskom pitanju, aneksiji Bosne i Hercegovine i ideji o balkanskoj federaciji.

Analizirajući stav *Radničkih novina* prema Crnoj Gori, Novica Rakočević je došao do zaključka da je Srpska socijaldemokratska partija Crnogorce smatrala dijelom srpskog naroda, a Crnu Goru srpskom državom. Takvo shvatanje je, po njegovom mišljenju, u ondašnjim uslovima bilo izraz istorijske realnosti.

U referatu Klimenta Džambazovskog razmatra se stav socijalističke štampe o makedonskom nacionalnom pitanju u drugoj polovini 19. vijeka. Na osnovu napisa u listovima *Stara oslobođenja*, *Radnik*, *Javnost* i *Socijaldemokrat*, autor je zaključio da su još prije sto godina srpski socijalisti pokušavali da istorijski pravilno odrede mjesto i ulogu makedonskog naroda u zajednici jugoslovenskih i balkanskih naroda. U ovu grupu radova možemo ubrojati i prilog Cvetke Knapič — Krhen, »Austrijski socijaldemokratski časopis *Der Kampf* i jugoslovensko pitanje 1907—1914. godine«. Teoretski časopis *Der Kampf*, čiji su osnivači i urednici bili poznati austromarksisti Otto Bauer, Adolf Braun i Karl Renner, pokrenut je u oktobru 1907. godine sa zadatkom da se bavi problemima Austrije kao višenacionalne države. Tako se, između ostalog, iz priloga u ovom poznatom socijalističkom časopisu možemo upoznati sa stavovima austrijske socijaldemokratije prema balkanskim zemljama. Cvetka Knapič — Krhen se, uglavnom, zadržala na odnosima časopisa prema nacionalnom pitanju, aneksiji Bosne i Hercegovine i ekonomskim problemima balkanskih zemalja.

Nekoliko učesnika ovog naučnog skupa nastupilo je referatima u kojima se tretiraju pitanja socijalističke štampe u susjednim balkanskim zemljama: Rumuniji, Bugarskoj i Turskoj. To su radovi Jon Jakoša: »Socijalistička štampa o osnovnim pitanjima radničkog pokreta i razvitka Rumunije na putu socijalnog progressa«; Marije Červendineve i Petra Boeva: »Uloga socijalističke štampe u izgradnji marksističke partije u Bugarskoj (1885—1903)« i Hasana Kalešija: »Počeci socijalističke štampe u Turskoj«.

U veoma opširnom radu Jona Jakoša govori se o društveno-političkim i ekonomskim uslovima pojave radničkog pokreta i socijalističke štampe u Rumuniji. Istakavši veliki značaj socijalističke štampe u istoriji radničkog pokreta Rumunije, autor

nam daje podatak da je u ovoj zemlji od 1865. do 1916. godine izlazilo 149 radničkih i socijalističkih listova.

Počevši od prvog socijalističkog časopisa *Savremeni pokazatelj*, koji je u junu 1885. u Sofiji pokrenuo osnivač i utemeljitelj socijalističke nauke u Bugarskoj Dimitar Blagojev, Cervendineva i Boev su istakli ulogu najpoznatijih socijalističkih listova i časopisa u formiranju i izgradnji Bugarske socijaldemokratske partije. Hasan Kaleši (Priština) upoznaje nas sa počecima socijalizma i socijalističke štampe u Turskoj. U ovoj zemlji su tek nakon mlodoturske revolucije stvoreni uslovi za nastanak raznih partija i njihovih listova. Tako se 26. februara 1910. godine pojavio i prvi socijalistički list na turskom jeziku *Istirak (Socijalizam)*, čiji je osnivač i urednik bio poznati turski socijalista Husein Hilmi.

Osvrnućemo se ukratko i na dva referata koja nismo mogli, zbog njihove specifične problematike, uvrstiti ni u jednu od navedenih grupa. Riječ je o referatima J. A. Pisareva i S. I. Bočkareve (SSSR): »Periodična štampa na Balkanu i demokratska Rusija krajem 19. i početkom 20. vijeka«, i Brigite Rieck (DDR): »Razvitak *Die Neue Zeit-a u godinama 1883—1891*.« Pisarev i Bočkareva su iz opšteg problema koji je formulisan u naslov referata odabrali najvažnije pitanje — pitanje rasprostranjenosti lenjinske *Iskre* na Balkanu u početku 20. vijeka. Po njihovom mišljenju, *Iskra je odigrala važnu ulogu u razvitku socijalističke ideologije u Srbiji, Bugarskoj i Rumuniji*. Zahvaljujući *Iskri*, socijaldemokratske partije ovih zemalja upoznale su se sa stavovima i idejama V. I. Lenjina. U ovom radu je, pored ostalog, istaknuto da je rasprostiranje *Iskre* u Srbiji vezano za ime jednog od najstaknutijih aktivista srpskog socijalističkog pokreta Filipa Filipovića, aktivnog učesnika u revolucionarnoj borbi u Rusiji.

Iz četrdesetogodišnjeg razdoblja izlaženja *Die Neue Zeit-a*, organa Njemačke socijaldemokratske partije i vodećeg teoretskog časopisa u međunarodnom radničkom pokretu, Brigite Rieck je za svoja razmatranja odabrala period od 1883. do 1891. godine. U svom referatu ona nas ukratko upoznaje sa nastankom i djelovanjem ovog časopisa do 1891. njegovim doprinosom u razradi i obogaćivanju marksističke misli i odnosom i uticajem u međunarodnom radničkom pokretu. Vrijedno je napomenuti da je još 1966. u *Prilozima* br. 2, Nikola Babić ukazao na veliki značaj *Die Neue Zeit-a*, kao izvora za istoriju socijalističke misli i prakse. Ovu činjenicu, kao jedinstven i pohvalan primjer, istakla je u svom referatu i Brigite Rieck.

U diskusiji o tematici ovog naučnog skupa učestvovalo je oko petnaestak naših i stranih učesnika. Svi su oni bili jednoglasni u ocjeni da je naučni skup o počecima socijalističke štampe na Balkanu u svakom pogledu uspio. Većina njih ukazala je da oblast socijalističke štampe i radničkog pokreta uopšte nije dovoljno istražena i da je potrebno u tom pogledu uložiti još veće napore. Ljubiša Stankov i Ilija Hadžibegović su ukazali na jedan od osnovnih propusta naučnog skupa. Po njihovom mišljenju, skup se veoma malo bavio pitanjem društveno-političkih i ekonomskih uslova pojave socijalističke misli u balkanskim zemljama. U diskusiji Dragoslava Jankovića pojavio se značaj socijalističke štampe u izučavanju radničkog pokreta, ali je istovremeno skrenuta pažnja na potrebu velike opreznosti i kritičkog prilaza pri njenom korištenju kao istorijskog izvora. J. Pisarev i Petar Boev založili su se za još tješnju saradnju sovjetskih i istoričara balkanskih zemalja u izučavanju pojave i razvitka socijalističke misli i radničkog pokreta na Balkanu. Jedna od zapaženijih bila je diskusija Vlade Oštrića. Poseban interes učesnika izazvao je njegov pokušaj da socijalističku štampu podijeli na nekoliko grupa: na socijalističku, radničko-strukovnu i radničku reakcionarnu štampu.

I na kraju, potrebno je organizatorima skupa odati puno priznanje što su, i pored velikih finansijskih teškoća, svoju zamisao uspješno realizovali.

Ibrahim KARABEGOVIĆ